

Борис Харчук «Планетник»: жанрово-композиційна специфіка, проблематика, образна система

Олена Буряк,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

У статті висвітлюються художні особливості твору Бориса Харчука «Планетник»: визначено риси легенди, притчі, повісті його жанрової структури, з'ясовано характер сюжету й функції позасюжетних елементів, окреслено ключові проблеми, схарактеризовано образ головного героя.

Ключові слова: жанр, легенда, притча, повість, композиція, сюжет, художній образ.

Творча постать Бориса Микитовича Харчука, що, за словами Л. Тарнашинської, «розвивалася в силовому полі шістдесятництва, ним наснажувалася і його збагачувала й підживлювала» [24, с. 13], на жаль, перебуває на периферії наукових інтересів сучасних літературознавців. А жанрово розмаїтий літературний доробок цього непересічного митця (романи: «Волинь» (у 4-ох томах, 1959–1965), «Місяць над майданом» (1970), «Хліб насущний» (1976), «Кривняки» (1984); повісті та оповідання: «Йосип з гроша здачі», «З роздоріжжя» (1958), «Станція «Настуся» (1965), «Закам'яний вогонь» (1966), «Зазимки і весни» (1967), «Неслава» (1968), «Горохове чудо» (1969), «Помста» (1970), «Материнська любов» (1972), «Школа» (1979), «Невловиме літо» (1981), «Облава» (1981), «Подорож до зубра» (1986); опубліковані вже після смерті автора роман «Межі і безмежжя» (написаний 1966), повісті «Українські ночі» (1988) та «Мертвий час» (1987), начерки роману «Плач ненародженої душі» (1980-ті роки)) потребує свого ґрунтовного вивчення, адже цікавий насамперед втіленою в ньому оригінальною філософською концепцією людини, що має національне світоглядно-ментальне підґрунтя.

Творчі пошуки письменника в історико-літературній парадигмі шістдесятництва аналізує С. Гречанюк [7], [8]. Біографію «*наче складеного з гострих кутів*» (Анатолій Дімаров) [10, с. 16] Бориса Харчука використав О. Васишин для ілюстрації метаморфоз культури в часи тоталітаризму. Реставрація повноформатного портрета митця відбувається завдяки публікації спогадів сучасників М. Слабошпицького [19], П. Сороки [21], [23], інтерв'ю з матір'ю [3], зворушливих дитячих споминів доньки – відомого літературознавця Р. Харчук [29]. Вагомий внесок у дослідження літературного доробку письменника зроблений І. Співак [24], [25], котра визначає поетикальні особливості його повістей у зв'язку з розвитком художнього мислення, еволюцією стилю прозаїка. М. Слабошпицький [18], І. Маслов [13], Г. Сивокінь [16], [17] висвітлюють ідейно-змістові доміанти, проблематику повістей і романів Б. Харчука. Ю. Ярмиш [32] аналізує художні особливості Харчукових творів для дітей. Оригінальністю підходу й глибиною осмислення відзначається студія Л. Тарнашинської [26], в якій осмислено значення системи символів і їхні функції в ритмізації прози Харчука. П. Сорока [22] зосереджує свою увагу на з'ясуванні художніх вимірів образу матері – одного з домінантних

у Харчуковій прозі. А. Борчук [1], Г. Будзан [2], Г. Дзюба [9], І. Фарина [27], Г. Чернихівський [31] сприяють популяризації імені письменника серед читацького загалу.

Своєрідною компенсацією недостатньої уваги до творчості Б. Харчука є введення до шкільного курсу його дивовижної повісті «Планетник» – твору екзотичного в українській літературі у всіх відношеннях.

Л. Дяченко-Лисенко й С. Коваленко [10] та І. Ханчук й О. Янкович [28] вибудовують у своїх статтях продуктивну компаративістську паралель Борис Харчук «Планетник» – Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц», зіставивши образи головних героїв, переважно через їхні взаємини зі світом. Л. Коваленко, Л. Щербина [12] вивчають специфіку художнього втілення авторської ідеї, проблематику повісті Б. Харчука «Планетник». Цікаві методологічні алгоритми роботи з твором запропоновано в студіях Г. Палієнко [14], [15].

На сьогодні актуальним лишається з'ясування художньої природи, зокрема жанрової специфіки твору Б. Харчука, уточнення ідейних філософських смислів – це і є завдання, які ми ставимо перед собою в цій розвідці.

Повість Бориса Харчука «Планетник» – один із найцікавіших і, водночас, найскладніших для розуміння творів у шкільному курсі «Українська література» (7 клас). Складність аналізу обумовлюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Визначальний об'єктивний фактор – синтетична художня природа твору, що виявляється зокрема на жанрово-композиційному рівні.

Визначення жанрового різновиду цієї повісті представлено авторською дефініцією «повість-легенда» і науковою – «повість-притча». Обидва жанровизначення мотивовані, хоча акцентують різні риси твору.

Сам автор визначає твір як «**повість-легенду**», подаючи додаткові аргументи безпосередньо у творі: розповідь Олени Булиги про Планетника представлена як легенда: «... *Олена Булига зосереджено й помірковано оповідала мені легенду про Планетника (Тут і далі виокремлення наше. – О. Б.), оповиту чарами давніх часів і наче облиту мінливим сьаймом місяця*» [30].

Оповідач – дуже стара жінка: «*їй було, може, всі сто літ*», «*безсрібненниця – про гроші не хотіла й чути*» [30], а тому з її вуст легенда звучить як сакральна розповідь, що містить важливі знання.

Канони цього жанру витримані переважно на змістовому рівні.

Легенда (лат. *legenda* – те, що має бути прочитаним) – прозовий жанр фольклору: народний переказ про життя якоїсь особи чи незвичайну подію, оповиту фантастикою, казковістю [11, с. 105].

Фантастичний зміст легенди трактується як **диво, творене незвичайними людьми, тобто претендує на правдивість, хоча й виняткову, особливу.**

У повісті Харчука головний герой втілює тип легендарного образу: загадкове вже саме походження Планетника «**прилетів з вирію казки на свій берег**» [30].

Хлопець, наділений надзвичайними здібностями, здатний творити дива. Він – людина з особливою душевною організацією, тонко відчуває життя природи і себе органічною її частиною: «*З ранньої весни й до морозів не хотів повертатися до хати, навіть у ній спати, бо на те була клуня. Він ріс, як біб на городі, як журавель на болоті*» [30].

Про це свідчить зокрема духовний зв'язок героя з нарцисом: «*Раптом він побачив, як довга стрілка зі своєю бубляшечкою повертається й тягнеться до нього. Малий так злякався, що його аж затрясло. Він заляк. Очі затьмарило. Він щільно їх склепив і обмілів. Відчув, як йому щось діється всередині, – ласкаве й трепетне, чисте, урочисте й високе... Хтось начеб розсклепив йому очі, хтось начеб узяв його за руку й повів. Хлопчик навшпиньки підступив до кущика, присів і розкинув рученята. Бубляшечка захиталася на довгому стеблі, пориваючись то до однієї, то до другої його долоні. Він не доторкався до пуп'янка. Довге стебло витягнулося ще дужче, і бубляшечка почала розпускатися*» [30].

Планетник розуміє мову тварин: «*Маленьке телятко, дрібні ягнятка жили в хаті. Хлопчик розумів їхню мову, сам мукав і бекав: разом чекали тепла*» [30].

Він може впливати на природу, наприклад, зупинити хмару, рятуючи село від зливи: «*Хлопець вдивлявся в чорний небозвід, наче хотів розняти хмару і, несамовитий, пробивав її залякними кулаками...*

– *Туди і йди!* – крикнув до хмари. – *Посувайся!* – і дивився ще різкіше, і ще нахрапістіше гнав її кулаками.

Угорі заклекотіло, загуло. *Невблаганна холодна хмара зрушилася з місця.*

Хлопчик побачив, як це сталося: хмара зворохобилася, заклубувала, піднімаючись над ним. Він стояв на городі, врісши по коліна в землю. Гроза перейшла на ліс. Виглянуло сонце, і світ обновилося» [30].

Отже, легендарність головного героя увиразнюється передусім шляхом змалювання його поведінки, вчинків.

Важливу роль в цьому відіграє й характеристика іншими персонажами.

Винятковість дитини відчуває знахарка: «– **Малий? Хай він і без штанів, але більше знає іншого старого, більше за мене!** – гримала, стоячи на порозі й постукуючи кочергою» [30].

Вороже налаштована сільська громада визначила особливий суспільний статус хлопця, ім'я Планетника обростає чутками, що гіперболізують і демонізують його дар: «*Село подекувало, що Планетник знається з Водяником, русалками, що він заодно з Лісовиками й Лісовками, що його слухається Польовик... Якби він схотів, то міг би обернутися у Вовкулаку. Ходили всякі плітки від заздрощів. Навіщо йому така нечисть, як Вовкулачисько? А от з чистими духами, які бережуть води, ліси і поля, мабуть, зустрічався не раз. Правда, старим і дорослим навідріз*

заперечував, що є, що може бути щось подібне, а дітям оповідав, хто пасе дерева, звірів, рибу...» [30].

Характеротворчий портрет акцентує жагу пізнання й гуманістичне начало героя: «*Блаваатокий – у тих очах назавжди поєдналися гострий розум і мрійливість. У них світиться стримана, лагідна, мовчазна душа. У виразі обличчя, в найменших порухах голови вгадується чуйність, сторожкість, напружена увага до шурхотів і запахів. Він і птах, і мисливець, в його душі живуть всесвітні тривоги – великий страх, але ще більша цікавість і боязка, невтолима жадоба пізнання. Такий чередник*» [30].

Акцентує винятковість й ім'я героя:

за словником, «**ПЛАНЕТНИК, а, чол., заст.** –

1. **Астроном.**

2. **Той, хто вгадує майбутнє на підставі розташування й руху зірок; астролог**» [20, с. 562].

Художній контекст засвідчує варіювання автором значення імені: **наголошується здатність прогнозувати майбутнє через природу**, але природна сфера, з якою встановлено зв'язок, у творі значно ширша, не обмежується лише небом.

Розвиток сюжету завершується варіативною розв'язкою історії про Планетника: «**З настанням дня шукали Планетника, але не знайшли. Чи він розтанув у небі, чи запався в землю?**» [30].

Така невизначеність оповиває містичним флером постать головного героя й, водночас, збагачує філософський ідейний вимір драматичним бароковим акцентом: людина приречена бути розчахнутою між землею і небом (тілом і духом), духовні поривання завжди будуть стримуватися прикутістю людини до землі.

Отже, у творі Б. Харчука **яскраво виявлені жанрові риси легенди на змістовому рівні: незвичайність головного героя**, що виражається у вмінні розуміти природу й впливати на неї, способі життя (відстороненість від суспільства й органічна вписаність у світ природи), **загадковості його походження й зникнення**. Образ не перетворюється на фантастичний через поєднання незвичайних якостей Планетника з реалістичними рисами: історичні прив'язки, спосіб життя як звичайного селянина (обов'язки по господарству: доглядав курчат, каченят, гусенят, пізніше став сільським чередником).

Ознаки притчі виявляються у творі зокрема через дидактичність ідеї, хоча її художнє втілення лише частково збігається з притчовим.

У «Планетнику» можна визначити два способи трансляції ідеї:

1) так звана «рупорна» її трансляція у формі уроків дідо Капуша, що характерна для останньої, «декодують» структурної частини притчі;

2) втілення через розгортання драматичної колізії «людина – природа»: загибель нарциса, виплеканого хлопчиком, прагнення Планетника подолати хмару, щорічна виснажлива боротьба за врожай.

На образному рівні притчовість слабо виражена. Для притчі характерні алегоричні образи, а образна система повісті Б. Харчука розмаїта за своєю художньою природою, представлена різнотипними образами: реалістичними (Олена Булига, агроном, мати, селянин, ворожка), реалістично-фантастичним (Планетник), символічним (нарцис), алегоричним (дідо Капуш – втілення мудрості природи). Таким чином, із притчею твір споріднює наявність алегоричного образу дідо Капуша. Функціональна значущість цього персонажа, який активно працює на втілення ідеї, суттєво посилює притчовість твору.

Важливу роль у творі відіграє **символічний образ Нарциса** – альтер-его героя, проекція його Я: «Ця квітка на довгій ніжці була вся біла, а всередині рожевий віночок – непорочність зі знаком сонця» [30]. Роздуми Планетника засвідчують відчуття спорідненості з нарцисом: «Прогнаний дітьми, нагриманий матір'ю, він посмутнів, став журно задумуватись. Чи в ньому щось зламалося, що перецьвів, не доцьвівши, як побита градом квітка – його нарцис?» [30]. Доля нарциса суголосна долі Планетника: нарцис загинув, але зберігався в пам'яті хлопця, – герой покинув сільську громаду, але воскрес у легенді.

Таким чином, **із притчею** твір Б. Харчука **споріднює дидактичність ідеї й прямий спосіб її художнього втілення** через настанови Капуша.

Цікаво, що жанровий синкретизм твору – поєднання ознак легенди і притчі – гармонійно виявляється через тандем Планетник – Капуш, презентований реалістично-фантастичним (легенда) й алегоричним (притча) образами, що представляють ключову проблему твору «людина і природа», засвідчуючи паритетність легендарного й притчового начал твору.

Безперечно, виклад історії про Планетника як такої, що відбулася насправді, наближає твір до легенди, але разом з тим вона має й іманентне, алегоричне, тобто притчове звучання, таким чином генеруючи ідейний дидактизм, збагачуючи ідею новими нюансами.

Специфіка сюжету «Планетника» відповідає канонам повісті.

На відміну від одно- або малоепізодних сюжетів легенди й лаконічного сюжету притчі, де «відсутні окреслені характери, показ розвитку подій» [11, с. 169], **сюжет твору Б. Харчука розгорнутий** (пошуки Планетником ключів до таємниць природи близько 10 років, **складається з окремих епізодів**), багатий на перипетії: зображена **духовна еволюція героя, переосмислення ним життєвої мети, кардинальна зміна взаємин із природою.**

Однолінійний сюжет твору збагачується завдяки **подвійному конфлікту**: 1. «Планетник – природа», що завдяки спілкуванню з Капушем вирішується через переосмислення героєм призначення людини, її ролі й місця у світі; 2. «Планетник – суспільство», що лишається відкритим, сягає кульмінації наприкінці твору (звинувачення героя в нанесенні шкоди селянам і його ув'язнення).

Конфлікт «Планетник – суспільство» виявляється переважно через негативне ставлення до героя інших персонажів:

— **заздрість дітей, відторгнення ними хлопчика:**

«Сільські вітрогони прийняли його до свого гурту: ніхто не вмів скачати такого м'ячика. Але й ніхто не міг зрівнятися з ним, граючи в гилки. **Діти розсердилися на нього, викрали м'ячика, а його прогнали**» [30];

— **нерозуміння героя матір'ю:** «Він запитав маму, чому його проганяють, кривляються, кидають у нього камінцями, й **дістав за це між плечі штурхана**» [30].

Герой відторгнутий людьми («Сам і сам – завжди сам» [30]), намагається позбавитися відчуття самотності й відкриває для себе світ природи: «Він уже не хлопець – хлопець. Гнаний, кривджений і безпритульний, – усе шука, до кого б прихилитися й пригорнутися.

Прихилиться до берези: вона шумить, гуде, губить листячко і голубить його. Пригорнеться до трави: вона шелестить, гомонить, пахне і милує його.

А то викреше вогню, розкладе багаття. Сидить, гріється. Солодкий дим нагадує землю, на якій живе. **Хіба самітний?**» [30].

Композиція твору Б. Харчука суттєво відрізняється від легенди і класичної притчі наявністю позасюжетних елементів (обрамлення, пейзажі). Колористичні пейзажі презентують світобачення головного героя, його витончене, естетизоване відчуття світу.

«Хлопець дивився на червоні, вишневі, на ледь видимі у срібних туманах зірки, запам'ятовуючи їх. Зоряна картина неба мерехтіла і миготіла, змінюючись. Мінялися й самі зорі. Червоні засвічувалися зелено, зелені вишневіли, а то ставали блакитними. А простори неба, його глибини, чорніли і ніби дихали холодом...» [30].

Художнє обрамлення в повісті забезпечує виникнення часової ретроспективи, адже в обрамленні актуалізується теперішній час (на що вказують такі лексеми, як «агроном», «спутник» тощо), відповідно, бабуся розповідь квартиранту про Планетника – уявна мандрівка в далеке минуле.

Прикінцева частина обрамлення представлена одним реченням: «Як почув, так і передав я цю легенду – слово в слово з уст Олени Булиги, в якій квартирував у **Вербівцях**» [30], засвідчуючи ще одну **рису легенди** як фольклорного твору – **її усне побутування**, залучаючи читача до кола вибраних, уповноважених зберігати й передавати важливу інформацію іншим поколінням.

Ключові проблеми твору «Планетник» мають **філософський характер.**

Центральна проблема **«сене людського життя»** (проблема людської самореалізації, «місце і роль людини у світі») органічно поєднана з проблемою **«людина і природа»**, через яку й пропонуються шляхи її розв'язання.

Сюжет твору підпорядкований зображенню духовної еволюції людини через спілкування з природою.

Духовне зростання героя виявляється насамперед через **зміну його** світоглядних орієнтирів, **життєвої мети в процесі спілкування з природою, долання конфлікту.**

Можна визначити кілька **етапів духовного зростання Планетника, який роздвоєний між двома полюсами – творчим, продукованим любов'ю до світу, й руйнівним, актуалізованим агресією егоїста**, яка породжена домінуванням людини над природою.

1. Утілення творчої мрії Планетника, породженої любов'ю до світу:

«**Самому щось посіяти і щоб воно зійшло**» [30].

Хлопчик виростив нарцис, відчув радість від цієї праці: «Відчув, як йому щось діється всередині, – ласкаве й трепетне, чисте, урочисте й високе...» [30].

2. Фактор, що вплинув на зміну мети, – **град, який знищив виплекану хлопчиком квітку (конфлікт людина–природа):** «Він і не помітив, як з мокрого кутка – з північного заходу насувалося рогате хмарище, мовби чорний-пречорний бугай... Він хльоскав вогняним хвостом, ревів, наставивши роги, а з-під його ратиць **сипався дощ із градом**» [30].

«Ковзаючись і зашпортуючись, прибіг на город і запізнівся: висока ніжка нарциса зламалася. Голівку їй відтяло, пелюстки розкидало й прибило болотом, а сам кущик розпався. Його присипало градом. **Квітка перестала жити**» [30].

Природа постала як агресор, що не зважає на людські плани. У хлопця виникає бажання перемогти хмару (помститися за квітку), довести свою перевагу над природою.

«**Малий почервонів, зціпив зуби і міцно стиснув**

кулаки. Впершись ногами в землю, він підняв угору голову... Він підняв свої міцно стиснуті кулаки і, грізний, похмурий, пішов проти хмари. Сорочка розпаняна, а очі палають. Блискавки ламалися над його головою... З дерев опало, згорнувшись, молоде листя, а цвіт згорав й іржавів. Небо темніло, бив грім, аж земля вгиналася. Ще густіше полив дощ. Як з відра. І град, завбільшки з горобині яйця, знищував городину.

Хмара облягла, накривши світ, і стояла непорушно. Хлопець вдивлявся в чорний небозвід, наче хотів розняти хмару і, несамовитий, пробивав її закляклими кулаками. Не схилився, не ховав свого лица від дощу й граду... » [30].

Прагнення творити вимагає вміння захищати, що тлумачиться героєм як здатність **перемагати природу**: «Я, мамо, виплекаю квітку – я стану над громом...» [30].

3. Знахарка, яка лікувала хлопчика, дає **настанову утверджувати, захищати красу (гармонію)**: «Знахарка пильно глянула, що там. Не повірила, поставила свої долоні дашком. Приглянулася і швидко щось зашепотіла.

– **Краса... Краса...** – видобувала із себе раз за разом це єдине слово, то захоплюючись, то жахаючись.

Раптом спохмурніла, замахала руками, начеб від когось сахаючись, а тоді повернулася до хлопчика й стала перед ним на колінах, як перед святим.

– **Краса безборонна і беззахисна у світі, а тобі її утверджувати... Іди...** » [30].

Слова знахарки змінили вектор духовних пошуків героя, допомогли пізнати себе й визначитися з життєвою метою, адже жінка відкрила хлопцю призначення властивого йому тонкого відчуття краси: «**Народжений для краси, міг бачити її скільки завгодно й де завгодно...**» [30].

Виникає **низка проблем**, розв'язання яких необхідне для реалізації визначеної мети:

а) Осягнення сутності краси (що є красивим?). Пошуки краси.

Відкриття краси природи через відчуття гармонії з нею.

«Хлопець наблизився до дзвіночка, щоб погладити. Простягнув руку й тут повторилося те саме, що колись із нарцисом. Блакитна квітка сама потягнулася до нього. Він узяв її в руку, і вона, крутнувшись, заворушилася в його руці. Ніжні пелюстки торкнулися до пальців, передаючи їм свою ніжність. І раптом багато дзвіночків розпустилися навколо – вони розцвітали із блакитним дзвоном.

– **Краса...** – промовив хлопець і наче онімів. Йому хотілося обняти всенький світ. Він відчув у собі таку силу, що перед нею не було нічого неймовірного» [30].

б) Пошуки шляхів збереження краси.

«**Як мені зберегти цю красу?** – думав він. – **Як? Щоб ця краса не боялася ні грому, ні морозів?**» [30].

Відкриття способу збереження краси – любові: «**Красо моя,** – промовив чередник. – **Я візьму й поселю тебе у свої груди**» [30].

4. Уроки дідо Капуша – як правильно вибудувати стосунки з природою, світом.

– «**Людина – дитина неба й землі**» [30].

Усвідом свою сутність: людина – драматична суперечлива істота, розчакнута між духовним і тілесним.

«**Шукай пізнання у трьох коренях – у землі, з якої піднявся, у небі, до якого прагнеш, і у самому собі, у своїй душі**» [30].

Пізнавай світ навколо, щоб пізнати себе.

«...**Повинен знати стільки, скільки може знати людина**» [30]. Звучить біблійна алюзія: вчасно зупинись у пізнанні, відчувай межу, яку не можна переступити. Людина має знати стільки, щоб не нашкодити собі і світу.

«...**Щоб жити і вдосконалюватися – піднятися до краси і сили природи**» [30].

Ідеал буття – природа.

«**Життя землі залежить від життя сонця...**» [30].

«...**Що відбувається в небі, те відразу ж дістається і землі**» [30]. «**Ми залежимо від зерна: людина, звір і пташка. І ми самі як зерно – вийшли із землі**» [30].

У світі функціонує закон взаємодії, взаємозалежності. Людина – органічний елемент природи, залежний від неї, підпорядкований її законам, як і будь-яка інша природна реалія.

– «...**Світ збудувався і держиться на двох силах – на потузі любові й на потузі терпіння**» [30].

Закон любові і терпіння мусить визначати життєву стратегію людини, її поведінку в суспільстві і взаємодію з природою.

Любити цей світ необхідно у будь-яких виявах, треба бути терплячим і наполегливим у досягненні мети: «**Б'є грім, молотить град, а ти плекай свій нарцис...**» [30].

Така життєва стратегія обов'язково дасть результат, приведе до самовдосконалення: «...**З любові й терпіння народжується людина і хліб**» [30].

– «...**Найвища радість людини – орати й сіяти**» [30].

Людина повинна бути творцем у природі – хліборобом, трудівником. Здатність до творчості відрізняє людину від інших реалій природи, визначаючи цим самим її особливий (але не домінуючий!) статус.

5. Мета Планетника порівняно з першопочатковою – перемогти природу – **кардинально змінюється** під впливом Капуша, який учить його законам існування в природі та власного, часто гіркого досвіду: «**Я хочу жити у згоді з людьми, з усім...**» [30], бути активним і жити в гармонії з природою за її законами: «**Не стояти осторонь спостерігачем, а бути у самій середині цієї краси, належати їй, як і вона тобі, її закон – твоє правило...**» [30].

6. Корекція мети Планетника відбувається під час останньої зустрічі з Капушем: **пам'ятай, що ти людина – духовна, творча особистість, а тому мусиш прагнути більшого, ніж птахи і тварини.**

«– А ти думав, що все можеш? Колись маленьким ти похвалявся мамі, що станеш над громом. Знімайся, ставай...»

Ці слова, як сіль на рану: хлопець понурився.

– **Наскреготався зубами? Тебе перелихоманило? – глузує учитель. – Учись перемагати самого себе, поборювати слабкість і бути хоробрим.**

– **Учителю, я нікчемний від найнікчемнішої комашки, – вихопилося з нього.**

– **Ти нижчий трави і тихіший води? – кипить дідо Капуш. – Невже ж дні і роки навчання пропали марно?**

Вони стояли перед ворітьми райдуги. І старий сказав: – **Ти людина...** » [30].

Отже, головний герой пройшов складний шлях духовних пошуків, усвідомлення свого призначення на землі, місця й ролі в природі: первинне бажання домінувати над природою змінилося прагненням співіснувати з нею в гармонії – любити, терпляче пізнавати її закони, таємниці, щоб реалізуватися у творчій праці, яка збагатить, поліпшить навколишній світ.

«Планетник» Бориса Харчука – філософська повість (яскраво виписаний характер головного героя в процесі його формування, однолінійний розгорнутий сюжет, збагачений подвійним конфліктом, наявність позасюжетних елементів: художнє обрамлення, пейзажі) з елементами легенди (більша частина твору – розповідь Олени Булиги про Планетника представлена як легенда, незвичайність головного героя) і рисами притчі (дидактичність ідеї й прямиий спосіб її художнього втілення через уроки діда Капуша).

Жанровий синкретизм повісті – гармонійне поєднання ознак легенди й притчі – виявляється через образний тандем: Планетник – реалістично-фантастичний образ, властивий легенді, й Капуш – алегоричний образ, характерний для притчі.

У творі порушуються важливі філософські проблеми: ключова проблема «сенса людського життя» гармонійно взаємодіє з проблемою «людина і природа», через яку й пропонуються шляхи її розв'язання, актуалізуючи ідею – ствердження необхідності гармонійної взаємодії людини з природою як її органічного, хоча й особливого творчого компонента.

Складна художня природа оригінального твору Бориса Харчука засвідчує напружені авторські пошуки й тонке відчуття ним актуальних загальнолюдських проблем. Утілена у «Планетнику» концепція людини виражає прагнення митця створити художню модель ідеального буття індивіда у світі.

Література

1. Борчук А. «І трапилось непередбачене...»: Штрихи до портрета Б. Харчука / А. Борчук // Русалка Дністрова. – 1994. – №17.
2. Будзан Г. Літописець Волині / Г. Будзан // Народне слово. – 1991. – 16 серпня.
3. Васишин О. «І тільки мати не засне...»: (Інтерв'ю з матір'ю Б. М. Харчука) // Селянська доля. – 1991. – 24 вересня.
4. Васишин О. Борис Харчук в умовах тоталітарного режиму / О. Васишин // Дивослово. – 1996. – №4. – С. 12–15.
5. Васишин О. Слава і «Неслава» Бориса Харчука / О. Васишин // Вільне життя. – 1992. – 22 травня.
6. Гнатюк І. Таврований доносом / І. Гнатюк // Дзвін. – 1991. – №9. – С. 141–144.
7. Гречанюк С. Біль у спадок: (Про творчість письменника Б. Харчука) / С. Гречанюк // Вітчизна. – 1990. – №9. – С. 126–134.
8. Гречанюк С. Борис Харчук: «Мораль – це і є душа»: (Аналіз творчості) / С. Гречанюк // На тлі ХХ століття / С. Гречанюк. – К., 1990. – С. 243–268.
9. Дзюба Г. І тільки ненька не засне... // Народне слово. – 1991. – 13 вересня.
10. Дяченко-Лисенко Л., Коваленко С. Казкове і реалістичне у творах Бориса Харчука й Антуана де Сент-Екзюпері / Л. Дяченко-Лисенко, С. Коваленко // Дивослово. – 2008. – №1. – С. 16–19.
11. Лесин В. М. Літературознавчі терміни: Довідник. – К.: Рад. школа, 1985. – С. 251.
12. Коваленко Л., Щербина Л. Роздуми про сенс життя, добро і зло в повісті Б. Харчука «Планетник» / Л. Коваленко,

Л. Щербина // Українська література. – 2013. – №2. – С. 19–20.

13. Маслов І. Гуманізм правди в творах Б. Харчука. (Аналіз творів: «Босі слова»; «Межі і безмежжя»; «Світова верба») / Маслов І. // Березіль. – 1994. – №1–2. – С. 169–178.

14. Палієнко Г. Борис Харчук. «Планетник». 7-й клас // Українська мова та література. – 2011. – №3 (січень). – С. 14–15.

15. Палієнко Г. Казкове й реалістичне в повісті-притчі Бориса Харчука «Планетник» // Українська мова та література. – 2011. – №3 (січень). – С. 16–17.

16. Сивокінь Г. «Неясна відповідь на життєві питання»: Про твори Б. Харчука «З роздоріжжя»; «Довга гора» / Г. Сивокінь // Українська мова і література в школі. – 1991. – №9. – С. 59–60.

17. Сивокінь Г. Потомственный селянський рід у дослідженні Б. Харчука. Від «Довгої гори» до «Кревняків» / Г. Сивокінь // Від аналізу до прогнозу / Г. Сивокінь. – К., 1990. – С. 123–134.

18. Слабошпицький М. Питома вага слова / М. Слабошпицький / М. Слабошпицький. – К.: Радянський письменник, 1984. – 310 с.

19. Слабошпицький М. Побачити в дорозі: Спогад про Б. Харчука / М. Слабошпицький // Україна. – 1991. – №15. – С. 12–13.

20. Словник української мови: в 11 томах. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

Том 6 / [ред. А. В. Лагутіна, К. В. Ленець]. – 1975. – С. 562.

21. Сорока П. «Слово прагне душі...»: (Історія дружби Б. Харчука та Я. Сороки) / П. Сорока // Дивослово. – 1994. – №9. – С. 6–9.

22. Сорока П. Дорога до сина: (Образ матері в творах Б. Харчука) / П. Сорока // Вільне життя. – 1989. – 30 липня.

23. Сорока П. Таким пам'ятаю Бориса Харчука: До 60-річчя відомого українського письменника. Спогади. Фрагмент / П. Сорока // Тернопілля' 96: Регіональний річник. – Тернопіль, 1996. – С. 470–472.

24. Співак І. Е. Повість Бориса Харчука. Проблеми поетики: Автореф. дис. ... кандидата філол. наук: спеціальності 10.01.01 – українська література / І. Е. Співак. – Херсон, 2007. – 20 с.

25. Співак І. Проблема розпаду патріархального роду: психологічний вимір (за повістю Б. Харчука «Онук») / І. Співак // Слово і час. – 2008. – №2. – С. 56–61.

26. Тарнашинська Л. Ритм та система символів як засіб організації художнього простору в прозі Бориса Харчука / Л. Тарнашинська // Слово і час. – 2003. – №2. – С. 13–21.

27. Фарина І. Мандрівка до коренів: (До 60-річчя з дня народження Б. Харчука) / І. Фарина // Відродження. – 1991. – 19 вересня.

28. Ханчук І., Янкович О. «Звідкіль я? Я з мого дитинства...»: урок компаративного аналізу творів Бориса Харчука «Планетник» та Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц» / І. Ханчук, О. Янкович // Зарубіжна література в школах України. – 2010. – №6. – С. 50–51.

29. Харчук Р. Про батька / Р. Харчук // Слово і час. – 1992. – №1. – С. 54–55.

30. Харчук Б. Планетник / <http://www.ukrcenter.com/Література/Борис-Харчук/40735-3/Планетник>

31. Чернихівський Г. Борис Харчук і Крем'янецьчина / Г. Чернихівський // Русалка Дністрова. – 1996. – №14. – С. 1.

32. Ярмиш Ю. Всупереч життєвій правді: З приводу останніх творів для дітей Бориса Харчука / Ю. Ярмиш // Тернопілля' 95: Регіональний річник. – Тернопіль, 1995. – С. 372–375.

В статье исследуются художественные особенности произведения Бориса Харчука «Планетник»: определены черты легенды, притчи, повести в его жанровой структуре, характер сюжета и функции внесюжетных элементов, очерчены ключевые проблемы, охарактеризован образ главного героя.

Ключевые слова: жанр, легенда, притча, повесть, композиция, сюжет, художественный образ.

The paper deals with the artistic peculiarities of Borys Kharchuk's work «Planetnyk»: features of a legend, a parable, a story in its genre structure have been determined, the character of a plot and the functions of out of plot elements have been ascertained, main problems have been examined, and a lead character has been investigated.

Key words: genre, legend, parable, story, composition, plot, artistic image.